

Колькі слоў у абарону дэмакратыі

Дзякую Аляксандру Краўцэвічу за рэцэнзію на мой *Нарыс гісторыі Беларусі*, апублікаваную ў папярэднім нумары *Гістарычнага альманаху* (Том 8, с. 188-193). Самае карыснае ў рэцэнзіях – крытыка, і ў гэтай рэцэнзіі яе не бракавала, што ўспрымаю з належнай увагай і ўдзячнасцю, асабліва выяўленне памылак і недакладнасцяў. Але на некаторыя заўвагі рэцэнзента мне падалося істотным адказаць, прынамсі на тыя, якія або неадэкватна трактуюць адпаведныя месцы ў маёй працы, або сведчаць, што нашыя погляды і падыходы вельмі розняцца. Прычым, розняцца прынцыпова.

Мне падалося, што шэраг заўваг абумоўлены падыходам да *Нарыса* як да навуковага даследавання. Між тым, гэта агульны сінтэтычны выклад гісторыі Беларусі. Літаратура такога кшталту (“падручнікі”) мае свае задачы і спецыфіку. Яна не прэтэндуе на аналітычнае даследаванне і звычайна не ацэньваецца як манаграфічная навуковая прадукцыя. Магчыма, менавіта з гэтага разыходжання выніклі заўвагі наконт майго ўжывання назваў “Чорная Русь” і “Літва”.

Вось жа ў агульным нарысе гісторыі мяне мала хвалявала, ці ўжываўся тэрмін “Чорная Русь” у ВКЛ у 14 ст. Важней было праз гістарычныя (=гістарыяграфічныя) тэрміны звязаць адпаведныя рэгіёны з масівам інфармацыі, якая выкладаецца. А тут нельга не лічыцца з агульнапрынятымі ўжываннямі. Каб быць зразумелым, гісторык часам проста вымушаны карыстацца канвенцыйнай тэрміналогіяй. Таму, нават калі б у апошніх публікацыях А. Краўцэвіч даказаў, што “Чорная Русь” – містыфікацыя, то ў *Нарысе* я наўрад ці мог бы адмовіцца ад гэтага тэрміна, бо ў такіх пытаннях падобныя працы грунтуюцца на гістарыяграфічнай традыцыі. Зрэшты, доказаў неіснавання “Чорнай Русі” не прапанавана (геаграфічныя фантазіі Фра Маўра ў разлік браць не даводзіцца, і М. Улашчык у згаданым артыкуле ўсё ж не даводзіць, што такі тэрмін зусім не ўжываўся, ну а “вандроўным” былі спачатку ці не ўсе падобныя назвы). Тым часам у гістарычнай літаратуры, як ведаем, “Чорная Русь” надалей выкарыстоўваецца і лакалізуецца ў Верхнім Панямонні.

Назва “Літва” даўно нам далася ў знакі. Лішне казаць, наколькі полісемантычным быў гэты тэрмін у часы існавання ВКЛ, і колькі праблемаў пакінуў ён як для даследчыкаў, так і для аматараў гісторыі. Пагаджаюся, у *Нарысе* нямала месцаў, у якіхсэнс гэтай назвы (або вытворных) недастаткова ясны. Пішучы кнігу для шырокай аўдыторыі, я палічыў за лепшае прытрымлівацца традыцыйных назваў, з сучасным іх значэннем, пры неабходнасці карэктуючы іх гістарычны змест адпаведнымі агаворкамі. Так, гэта не найлепшае выйсце. Але наватарства ў выкладзе ўвядзення “Летувы” – тое, ад чаго мы адмовіліся гадоў дзесяць назад – таксама не вырашае ўсіх праблемаў. Да таго ж стварае новыя.

Пытанне наконт часу завяршэння тэрытарыяльнага фармавання ВКЛ з’явілася магчыма з няўважлівасці, бо пра войны пачатку 16 ст. я акурат і пісаў, калі гаварыў пра канчатковае вызначэнне тэрыторыі дзяржавы (гл. с. 119-120). Так, ВКЛ страціла ў іх вялізныя абшары, але страціла акурат тыя землі, якія вагаліся паміж Вільняй і Масквой (Смаленск – асобны выпадак). Засталіся ж вобласці, якія “гравітавалі” да Вільні.

Незаслужаным лічу папрок у “залагоджванні” полацка-інфлянцкага канфлікту першых дзесяцігоддзяў 13 ст. (с. 190-191). У спецыяльных артыкулах мне ўжо даводзілася звяртацца да гэтай праблемы і даводзіць, што ў нас няма фактаў, каб гаварыць пра адкрытую вайну Полацка з Інфлянцкім ордэнам у 13 ст. Крыніцы паведамляюць толькі пра два эпізоды ваеннага сутыкнення. Затое больш прыкладаў іх збліжэння на аснове супольных інтарэсаў (гандаль, супрацьстаянне паганцам). Настойванне на ранейшым трактаванні іх узаемаадносінаў як варожых, на маю думку, сведчыць пра трываласць стэрэатыпу, а канкрэтней – панславісцкай ідэалагемы расейскай і савецкай гістарыяграфіі.

Шукаючы больш дакладнага азначэння рэлігійнай палітыкі вялікіх князёў, трэба памятаць пра яе канкрэтныя праявы. Калі прывіліі 1387 і 1413 гг., якія я меў на ўвазе, гаворачы пра “нецярпімасць”, адкрыта дыскрымінавалі праваслаўных, то гэта не проста “пратэцыя” каталіцтва (с. 191). Памяркоўнасць і талераванне праваслаўя сталі тыповымі для рэлігійнай палітыкі наступных Ягайлавічаў, але не для Вітаўта.

На малое адрозненне дзяржаўнага ладу ВКЛ ад Маскоўскага княства ў першай палове 16 ст. я звяртаў увагу адмыслова, і тлумачыў гэта прававым становішчам шляхты. Сапраўды, на той час палітычная сістэма Вялікага Княства заставалася блізкай не столькі дэмакратычнага ладу еўрапейскіх рэспублік, колькі аўтакратацкай мадэлі Масквы. І параўнанне судзебнікаў, згаданых А.Краўцэвічам (с. 192), выяўляе невялікую розніцу. Што да аўтаноміі паасобных земляў, то гэта датычыць іншай асаблівасці ВКЛ. Яна характарызуе не столькі яго палітычны лад, колькі тэрытарыяльную будову дзяржавы.

Этнічная ідэнтыфікацыя эліты ВКЛ сапраўды застаецца адной з самых складаных праблемаў, але крытыка майго тэксту тут не канструктыўная. Сцвярджэнні пра тое, што “ўсе магнацкія роды ВКЛ ужо ў 17 ст. становяцца польскімі”, а “ў 14 – 16 ст. эліта ВКЛ, незалежна ад этнічнага паходжання, жыла і дзейнічала ў кантэксце ‘русінскай’ культуры”, “працавала на культурны патэнцыял сучасных беларускага і ўкраінскага народаў” (с. 192), цяжка ўспрыняць сур’ёзна. Бо што б мы тады рабілі, напрыклад, са славытым князем Астрожскім, з Агінскімі і Стэткевічамі ў першым выпадку, або з Гаштаўтамі і Радзівіламі ў другім? Але справа нават не ў такім механічным размежаванні. Здаецца, А.Краўцэвіч на падставе факту моўнай паланізацыі гатовы аўтаматычна запісваць такіх магнатаў паякамі, выкрэсліваючы з поля іхранейшай культуры. Падобны падыход абсалютна непрымальны, асабліва для першай паловы 17 ст.

Самыя прынцыповыя разыходжанні выявіліся ў нашых трактаваннях Крэўскай і Люблінскай уній, а таксама ў ацэнцы шляхецкай дэмакратыі. І шкада, што А.Краўцэвіч пачаў з высвятлення нацыянальнай прыналежнасці маіх поглядаў: неаднаразова па падкрэсліў, быццам я “пераняў” польскія ацэнкі гістарычных падзеяў (с. 193), таму і ў ацэнцы Крэўскай уніі прадстаўляю погляд, “ідэнтычны поглядам польскіх гісторыкаў” (с. 194). Прычым, падаецца гэта як адзін з хібаў выдання, варты крытыкі. Між тым, погляд не можа быць кепскі ці памылковы толькі таму, што ён “польскі”, ці які там яшчэ. Гэта таксама, як новая ацэнка не можа ўспрымацца лепшай толькі таму, што яна “свая”. У навуцы ўсё вызначаюць аргументы, абгрунтаванасць поглядаў. І калі пэўная ацэнка ці пазіцыя даследчыку падаецца больш выверанай, слушнай, то не важна, гісторыкі якой нацыі яе абгрунтавалі ці проста выказалі першымі.

Але вернемся да самога Крэўскага акту. Тое, што саюз з Польшчай і прыняцце каталіцтва былі для літоўцаў выгадным, бо спрыялі захаванню імя свайго палітычнага дамінавання ў ВКЛ і ўберагалі ад далейшай рутэнізацыі, здаецца, нікім сур’ёзна не аспрэчвалася. Гэта погляд абгрунтаваны, і ён не толькі “польскі”: выказвалі яго і немцы, у прыватнасці, Шцёкль, Форштройтар і інш. Сярод польскіх жа гісторыкаў, у сваю чаргу, былі і зусім іншыя ацэнкі Крэўскай уніі. А пра тое, які ўплыў мусіў мець гэты саюз на далейшае супрацьстаянне з Ордэнам, недвухсэнсоўна сказана і ў *Нарысе* (гл. с. 80), таму не варта было намякаць на “аслабленне мілітарнага націску” рыцараў як на забыты выйгрыш ад уніі (с. 194). Што ж да прапановы А.Краўцэвіча лічыць падпісанне Крэўскага акту “выбарам цывілізацыйнай арыентацыі”, “дэкларацыяй далучэння да заходнееўрапейскай цывілізацыі”, дык гэта нават гучыць занадта абстрактна-мадэрністычна. Вярнуўшыся ў рэаліі канца 14 ст, згадаем, што “выбраны” Ягайлам дынастычны шлюб ды шэраг звязаных з гэтым умоваў былі прапанаваныя яму польскім бокам.

Рэцэнзент канстатуе, што ў супрацьпастаўленні польскай шляхецкай дэмакратыі засілло алігархаў у ВКЛ я стаю на баку першай, а сам выяўляе прыхільнасць да алігархіі, і, палемізуючы, прапануе паглядзець на наступствы шляхецкай дэмакратыі: маўляў, яна прывяла да падзелаў Рэчы Паспалітай і паланізацыі эліты беларусаў, літоўцаў ды ўкраінцаў (с. 193). Калі б я карыстаўся прыёмам рэцэнзента, то кваліфікаваў бы гэта як “расейскі” і “польскі” погляд на дэмакратыю (у расейскай гістарыяграфіі заняпад Польшчы традыцыйна тлумачылі анархіяй, атажсамляючы з ёй дэмакратыю, але выказваліся такія думкі і ў польскай навуцы). Аднак не гэта істотна. Рэцэнзент не пагаджаецца з тым, што ў Рэчы Паспалітай склалася найбольш спелая форма станава-прадстаўнічай дзяржавы, што публічныя правы свабоднага чалавека тут былі найшырэйшыя, і што ў гэтым яна аперэдзіла многія гаспадарча больш развітыя дзяржавы Еўропы (с. 193), але яго контраргументы, на жаль, зусім непераканаўчыя. А.Краўцэвіч кажа, што пад уладай абсалютных манархаў у Заходняй Еўропе залежныя сяляне мелі больш правоў,

чым прыгонныя Рэчы Паспалітай. Ну і што? Будзьма карэктнымі. Размова ж вялася пра станы вольных людзей і дзяржаўны лад г.зв. “старога рэжыму”. Становішча ж залежных сялянаў ніяк не характарызавала ўзроўня дэмакратыі ў дзяржавах 16 – 18 ст. З іншага боку, прадстаўленасць мяшчанаў ці сялянаў у парламентах скандынаўскіх дзяржаў, да чаго апелюе рэцэнзент, таксама не сведчыць пра іх большую дэмакратыю. Гаворачы пра прысутнасць сялянаў у парламенце (што не было вялікай рэдкасцю ў Еўропе), трэба было б сказаць пра іх палітычную ролю, што яны вырашалі. А яны ніколі не з’яўляліся самастойнай сілай, як, зрэшты, і прадстаўленыя ў парламенце мяшчане, кампетэнцыі якіх звычайна зводзіліся да збору падаткаў ці данясення інфармацыі аб прынятых пастановах да радаў сваіх гарадоў (як у Нідэрландах). Так, у сойме Рэчы Паспалітай не было прадстаўніцтва сялянаў і мяшчанаў (пра што і ў *Нарысе* гаварылася). Сойм адлюстроўваў рэальную растаноўку палітычных сілаў у дзяржаве. Затое, аб’яднаўшы манарха, магнатаў і шляхту, гэты сойм з’яўляўся поўным суб’ектам суверэннітэту дзяржавы, носьбітам найвышэйшай улады ва ўсіх сферах яе жыцця. І ён выпрацаваў механізмы падтрымкі дэмакратыі ды раўнавагі ўлады, доўгі час дэманстраваў зайздросны супраціў пераразмеркаванню ўлады на карысць нейкай адной сілы (манарха ці алігархаў), што і падкрэслена ў кнізе.

З соймаваннем даўно звязвалі анархію і гібель шляхецкай рэспублікі, паўтараючы гэты тэзіс і Аляксандр Краўцэвіч. А мне ў *Нарысе* акурат і карцела запярэчыць такому погляду. Не трэба забывацца пра радыкальную змену міжнароднай сітуацыі ў Усходняй Еўропе ў сярэдзіне – другой палове 17 ст., пра пераразмеркаванне сілаў у гэтым рэгіёне ў некарысны для Рэчы Паспалітай бок. Неэфектыўнасць працы вальнага сойму ў перыяд г.зв. анархіі была не ў апошнюю чаргу абумоўлена і стараннямі суседзяў. Не спісваючы адказнасці за лёсы шляхецкай рэспублікі з яе сенатараў і паслоў, я гатовы зноў сцвярджаць, што галоўныя прычыны катастрофы гэтай дзяржавы не ў яе дэмакратычным ладзе. Калі б не знешнія сілы, Рэч Паспалітая пэўна магла б выжыць са сваім ладам і адаптавацца да новых умоваў, здольнасць да чаго засведчыў вальны сойм апошніх гадоў, які стаў нарэшце цэнтрам рэфармавання дзяржавы. Дарэчы, Яўген Анішчанка, лепшы на сёння знаўца праблемаў інкарпарацыі Беларусі ў склад Расейскай імперыі, прыйшоў да радыкальнага перагляду прычын пагібелі Рэчы Паспалітай і смела адмаўляе згубную ролю “анархіі” (шляхецкай дэмакратыі) ў яе заняпадзе.

Такім чынам, параўноўваючы абсалютныя манархіі са шляхецкай рэспублікай, трэба помніць, што не ўсё так проста і з “наступствамі” шляхецкай дэмакратыі, не кажучы пра рознасць досведу і каштоўнасцяў, якія сцвярджаліся гэтымі рознымі, антаганістычнымі формамі дзяржаўнага ладу. Але ж, здавалася, мы даўно пераканаліся, што ў свабоды няма альтэрнатывы...

Лазько Р.Р., Кротаў А.М., Мязга М.М. Беларусь у еўрапейскай палітыцы. 1918 – 1925 гг. Нарысы. – Гомель: ГДУ імя Ф.Скарыны, 2003. – 126 с.

Выданне ўяўляе сабой зборнік нарысаў, прысвечаных міжнароднаму аспекту “беларускага пытання” ў 1918 – 1925 гг. Прычым сярод матэрыялаў выразна дамiнуе тэматыка, звязаная з адносінамі Польшчы і польскіх элітаў да ідэі беларускай дзяржаўнасці. Аўтарамі тэкстаў з’яўляюцца даследчыкі з Гомеля. Р.Лазько падрыхтаваў наступныя сюжэты – “Фарміраванне асноў усходняй палітыкі польскай дзяржавы ў XX ст.”, “Беларусь ва ўсходняй палітыцы Польшчы (1919 год)”, “Перадновым паваротам (заместзаклучэння)”; М.Мязга – “Барацьба ўрада БНР за інтарэсы Беларусі на міжнароднай арэне” і “Беларускі нацыянальны рух у барацьбе з Рыжскім мірам”; А.Кротаў – “Народ, пакінуты на волю лёсу: беларусы ў пасляверсальскай Польшчы” і “Знешнепалітычная актыўнасць Польшчы ў асвятленні беларускага перыядычнага друку (1920-1925). Навуковым рэдактарам зборніка з’яўляецца Рыгор Лазько.

Аўтары *Нарысаў* імкнуча прасачыць уплыў на гістарычны лёс беларускага народу барацьбы суседніх дзяржаў за кантроль над геапалітычнай прасторай Беларусі. Яны зыходзяць з пераканання, што дзяржавастваральныя памкненні беларусаў неабходна даследаваць у кантэксце тагачаснай міжнароднай палітыкі.

Алесь Смалянчук

Герольд Litherland. 2002. № 3-4 (7-8).

Чарговы намар беларускага геральдычнага часопіса (выдавец і рэдактар Аляксей Шаланда) змяшчае матэрыялы, якія выходзяць далёка па-за межы геральдыкі. Звяртае на сябе ўвагу вялікі і цікавы блок крыніцазнаўчых матэрыялаў, сярод якіх, у прыватнасці, трэба адзначыць артыкулы Ю.Гардзева (Гародня-Кракаў) *Крыніцы па гісторыі Горадні ў кракаўскіх сховішчах* і А.Шаланды *Пергаміны канца XVI-XVII ст. на лацінскай і польскай мовах у фондах Гарадзенскага дзяржаўнага гісторыка-археалагічнага музея*. Геральдыка прадстаўленая артыкуламі Дз.Дука *Матэрыялы да геральдычнай карты месцазнаходжання двароў полацкай шляхты XVI-XVII ст.* і С.Амелькі *Геральдычныя, генеалагічныя і этыграфічныя крыніцы Беларусі: Горадня*. Апроч таго ў нумары змешчана рэцэнзія Г.Семенчука на кнігу П.Лойкі *Шляхта беларускіх зямель у грамадска-палітычным жыцці Рэчы Паспалітай другой паловы XVI – першай трэці XVII ст.* (Мінск, 2002), цікавае паведамленне Я.Марозава *Фальшаванне дакументаў аб шляхоцкім паходжанні на Беларусі ў другой трэці XIX ст.* ды іншыя тэксты. Асаблівасцю часопіса з’яўляецца публікацыя тэкстаў дакументаў. Аналітычныя і дакументальныя матэрыялы нумара павінны зацікавіць беларускіх гісторыкаў і, у першую чаргу, медыевістаў.

Трэба, аднак, звярнуць увагу рэдакцыі на тое, што досыць цяжка зразумець прыныцы адбору матэрыялаў у раздзелы *Артыкулы*, *Паведамленні* і *Крыніцы*.

Да таго ж у *Змесце* адсутнічае інфармацыя пра артыкул С.Токця *Дэмаграфічнае развіццё вёскі Бершты ў часы Расійскай імперыі* (с. 94-97).

Алесь Смалянчук

Kubiak S. Znaleziska monet z lat 1146-1500 z terenu Polski: Inwentarz / Przy współudziale B.Paszkiewicza. Poznań, 1998. – XVIII, 348 s., 50 tabl.

Падрыхтоўка да друку і друк зроблены фірмай Збігнева Бартковяка з Познані, які сам з'яўляецца вядомым аматарам старажытных манет. Зараз інвентар утрымлівае звесткі пра адзінкавыя знаходкі і скарбы манет 1146 – 1500 гг. з 1003 населеных пунктаў. Ён з'яўляецца вынікам прыцы па верыфікацыі знаходак манет гэтага перыяду, якая фінансавалася на працягу некалькіх гадоў польскім Камітэтам навуковыхдаследаванняў і выконвалася кракаўскай даследчыцай Станіславай Кубяк і варшаўскім навукоўцам Барысам Пашкевічам. Беларускі чытач зверне ўвагу на дэцэнтралізацыю даследаванняў у нашых суседзяў, з аднаго боку, а з другога – на кааперацыю даследчыкаў з розныхасяродкаў, што для нас з'ява не штодзённая.

Стандартныя звесткі ўтрымліваюць: чарговы нумар, прывязку да населенага пункта, нумар знаходкі на дадзенай тэрыторыі, дату адкрыцця, дакладную лакалізацыю, умовы выяўлення, тара, склад і апісанне (схема: дзяржава – ўладар – нумар пазіцыі апісання – намінал – манетны двор – прывязка да каталога – дата (калі датаваная) – колькасць аднатыпных манет – зборы – крыніца інфармацыі).

Пры карыстанні трэба памятаць, што апісанне знаходак падзелена на тры часткі па іх храналогіі: 1146– 1300, 1301 – 1500 і недакладныя. У інвентары маецца індэкс уладароў, дзяржаваў і манетных двароў, індэкс мясцовасцяў. Да выдання дададзены камлект картаў.

Звыш 200 польскіх музеяў і шэраг прыватных асобаў адказалі станоўча на запыты аўтараў аб перадачы ўступных звестак пра ўтрыманне у зборах манет другой паловы 12– 15 ст. Такія стасунакі даследчыкаў з музеямі прыемна здзіўляюць ў параўнанні з закрытасцю інфармацыі большасці музеяў сістэмы беларускага Міністэрства культуры.

Іван Сінчук

Нумизматика українських земель: Анотований бібліографічний показник. Львів, 1998. – 270 с.

Трэба прызнаць, што ўкраінскія выданні, тым больш рэгіянальныя, даходзяць да Беларусі значна пазней за польскія ды расейскія, а некаторыя так і застаюцца невядомымі. Адно з такіх патрэбных, але рэгіянальных і малатыражных выданняў – праца па бібліяграфіі нумизматыкі Украіны дэкана гістарычнага факультэта Львоўскага універсітэта Рамана Шуста.

У кнізе вылучаюцца асобныя блокі публікацый па агульных праблемах украінскай нумізматыкі, знаходак асобных манетаў і скарбаў, даследаванні гісторыі вытворчасці манет, грашовага абарачэнню і грашовага ліку. У пераліку 1855 пазіцый, але сустрэкаецца дубліраванне.

Не вельмі зразумелы прыныцы адбора працаў. Напрыклад, занатаваныя частыры працы беларускіх даследчыкаў (Рабцэвіч В.Н., Сінчук І.І.), дзье з іх выйшлі ў украінскіх выданнях астатнія – у Леніградзе і Кішынёве. Пра ўкраінскія публікацыі аўтараў з-за межаў Украіны ўсё зразумела, а да “замежных” працаў гэтай катэгорыі аўтараў патрэбна тлумачэнне. Калі збіраецца ўсё, што мае дачыненне да тэрыторыі Украіны і да агульных праблемаў грашовага абарачэння, то беларускіх публікацый, што задавальняюць гэтым крытэрыям, значна больш.

Трэба абавязкова памятаць пры карыстанні, што карэктурна кнігі не вельмі добрая, таму знайсці нямецкія, французскія ці польскія выданні, калі дакладна арыентавацца на паданае ў даведніку, часам немагчыма. Аблягчае пошук іменны паказальнік, які месціцца на апошніх старонках. Апісанне часам мае анатацыю, але не заўсёды. Напрыклад, засталася без анатацыі такая цікавая, але не вельмі зразумелая пазіцыя як “Вісник Краевого Комисариату Української Народної Республіки на Холмщину, Підляше й Поліссе. Бересте, 1918 – числа 1, 4, 8, 9, 11, 13, 15”, якая знаходзіцца ў раздзеле “Украінскія землі ХХ ст у нумізматычных даследаваннях” (с. 230).

Сам аўтар “Бібліяграфіі” ставіцца да выдання як да першай спробы, але дарма яго недаацэньвае. Паказальнік патрэбны, бо ўжо дзесяці год, як спыніўся друк усеаюзных нумізматычных бібліяграфій, а ён апісвае працы гэтага перыяду і тым самым адкрывае доступ да іх.

Іван Сінчук

Зварыч В., Шуст Р. Нумізматыка: Довідник. Тернопіль-Львів, 1998. – 464 с.

Першым уражаннем, калі давялося пачуць пра новы ўкраінскі даведнік *Нумізматыка*, было здзіўленне: “Што, ізноў чарговае выданне *Нумізматычнага слоўніка* Зварыча?” Але выдадзеная Уладзімірам Зварычам і Раманам Шустам кніга аказалася абсалютна іншым выданнем, даволі вялікага фармату, памерам каля 38 аркушаў са шматлікімі ілюстрацыямі, якія прывязаныя да артыкулаў. Адным словам, гэта адэкватны адказ на з’яўленне такога ж памеру, аб’ёму і якасці польскага *Нумізматычнага лексікона* Анджэя Мікалайчыка 1994 г. Названыя даведчыныя выданні, трэба заўважыць, не дубліруюць, а дапаўняюць адно другое нават на ўзроўні асобных артыкулаў.

У спісе літаратуры – 344 пазіцыі, што амаль удвая больш за колькасць ужытых працаў пры падрыхтоўцы “Нумізматычнага слоўніка” 1976 г. У Зварыча. Памер тэкста ў параўнанні са старым слоўнікам павялічыўся амаль у пяць разоў.

На жаль, здабытак першага ўкраінскага выдання *Нумізматычнага слоўніка* 1972 г. – указанне пры артыкулах спасылка на літаратуру ў выглядзе лічбаў,

што адсылалі да нумэраванага спісу – у дадзеным даведніку не выкарыстаны. Такая сістэма дазваляла карыстацца слоўнікам як тэматычным бібліяграфічным паказальнікам і спрашчала далейшыя пошукі інфармацыі. Але захавалася добрая знаходка другога выдання *Нумізматычнага слоўніка* 1976 г. – спіс артыкулаў ў канцы працы з паданымі старонкамі. Гэта асабліва важна для таго, хто не вельмі ўпэўнена чытае па ўкраінску, бо дапамагае не прапусціць пры пошуках патрэбнае слова.

Даведнік У.Зварыча і Р.Шуста – неабходнае падручнае выданне ў бібліятэцы кожнага гісторыка. Іншая справа, што ён амаль недаступны, нават у Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі гэтай кнігі няма.

Іван Сінчук

Mažieji Lietuvos istorijos paminklai. Nacionalinio M.K.Čiurlionio dailės muziejaus numizmatikos skyriaus rinkiniuose. Vilnius, 1999 – 144 p.

Гістарычныя помнікі Малой Літвы – гэта вытраўны альбом-манаграфія, якая апісвае рэчы з фондаў аддзелу нумізматыкі Нацыянальнага мастацкага музея М.К.Чурлёніса ў Коўне. Кніга вялікага фармата на прыстойнай паперы са шматлікімі каляровымі ілюстрацыямі выдадзена ў рамках праграмы святкавання 80-й гадавіны Літоўскай Рэспублікі.

Тэксты кароткія, але змястоўныя, ёсць невялікае рэзюме на ангельскай мове. Раздзелы прысвечаны манетам, настольным медалям, дзяржаўным ўзнагародам, асобным фалерыстычным помнікам.

У кнізе зроблена нязвычайная для падобных выданняў рэч – каля кожнага экспаната пададзены не толькі атрыбуцыя, але і матэрыял, памеры, вага і нават інвентарны нумар.

Кідаецца ў вочы, што ўсе манеты з ліку першых дэнарыяў Вялікага Княства Літоўскага с надпісам кірылічнымі літарамі “ПЕЧАТЬ” павёрнутыя тым бокам, які не ўтрымлівае гэтай легенды. Тут усё зразумела без каментарыяў. Падобна, таму і літоўскія зліткі без абгрунтавання называюцца ў тэксце “копамі”, бо літоўскае, відаць, па паходжанню слова “ізрой”, якое часамі сустракаецца на саміх літоўскіх злітках, бывае надрапанае кірылічнымі літарамі. Што зробіш? Гэта асабліва сціма нацыянальнай музейнай справы.

Мастацкі музей М.К.Чурлёніса ў Коўне адрозніваецца ад іншых тым, што менавіта яму пры “першых Саветах” перадалі штэмпелі манетнага двара Літоўскай Рэспублікі і мадэлі да іх вырабу, праекты банкнотаў гэтага часу, дзе яны і засталіся. Усе названыя аб’екты ёсць на старонках выдання. Ні адзін з музеяў Літвы, нават Нацыянальны гістарычны ў Вільнюсе, не можа ў гэтым раўняцца да ковенскага музея М.К.Чурлёніса.

Упрыгожанне кнігі – фалерыстычныя помнікі. Трэба сказаць дзякуй укладальнікам, што яны падалі не толькі літоўскія дзяржаўныя і недзяржаўныя ўзнага-

роды ў метале, але і папяровыя ордэны-пасведчанні “лясных братаў” пасляваеннага часу. Выдатная паліграфія і якасныя колеры (дызайнерская праца і папярэдняя падрыхтоўка графікі ў кнізе бездакорныя), робяць гэтыя паперы з пацёртацамі і падцёкамі ці не самымі хваляючымі дакументамі эпохі. Мяркуючы па публікацыях падобных пасведчанняў у друку ў апошнія гады – гэта асабісты ўклад Станіслава Са Саяўскаса, аднаго са складальнікаў кнігі.

Іван Сінчук

Славянскі свет: міжэтнічныя адносіны на мяжы трэцяга тысячагоддзя: Зборнік матэрыялаў міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі студэнтаў і аспірантаў вышэйшых навучальных устаноў, 16-17 лістапада 2001 г. / Брэсці дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С.Пушкіна. Брэст, 2002. – 303 с.

Зборнік матэрыялаў канферэнцыі выдадзены ў звычайным кніжным фармаце ў мяккай вокладцы накладам 100 асобнікаў у выдавецтвы Берасцейскага дзяржаўнага ўніверсітэта. Ён утрымлівае 67 тэкстаў выкладчыкаў, аспірантаў і студэнтаў на расейскай, беларускай і польскай мовах памерам у 4–5 старонак. Усе тэксты падзелены на восем раздзелаў: 1) Этнагенез славянскіх народаў. Праблемы складвання этнічных культур і дзяржаўных межаў у славянскім свеце, 2) Праблемы фарміравання нацыянальнай самасвядомасці, 3) Міжканфесійныя адносіны ў славянскім свеце, 4) Узаемаўплыў культур славянскіх народаў, 5) Этнічныя меншасці ў славянскім свеце, 6) Славянскі свет: гісторыя і сучаснасць, 7) Гендэрныя праблемы ў славянскім свеце, 8) Славянскі свет: гістарыяграфія і крыніцазнаўства.

Зборнік адкрываецца тэкстамі пленарных выступленняў С.Жлобы “Этнакультурныя кантакты на беларускім Палессі ў старажытнасці”, А.Каспяравічуса “Этнічныя працэсы на літоўска-беларускім памежжы і літоўская грамадская думка ў 20 стагоддзі (да 1940 года)”, А.Вабішчэвіча “Грамадска-культурныя ўзаемаадносіны беларусаў і палякаў у 20 стагоддзі (на прыкладзе міжваеннага дваццацігоддзя)”.

Найбольшую цікавасць выклікаюць матэрыялы раздзела пра этнічныя меншасці. З дзесяці выступаў сем прыйшлося на праблемы жыдоўскага насельніцтва, адно – украінскага, адно – расейскага і адно – у сіх нацыянальных меншасцей.

Іван Сінчук

Zbornik radova 3. Međunarodnog numizmatičkog kongresa u Hrvatskoj. 11-14 Listopada 2001. Hotel «Histrìa» – Pula – Hrvatska = Proceedings of the 3rd international numismatic congress in Croatia. October 11th-14th, 2001. Hotel «Histrìa» – Pula – Croatia. Pula, 2002† – 264 s.

Міжнародны нумізматычны кангрэс у Харватыі ладзіцца з перыядычнасцю раз на тры гады. У 2001 г. адбыўся трэці, які прайшоў пад патранажам Харвацкай

Акадэміі навук і мастацтваў і адміністрацыі г. Пулы. Матэрыялы былі выдадзеныя накладам 300 асобнікаў.

Большая частка з 28 надрукаваных дакладаў прысвечана антычным манетам – ix 8. Гісторыі сярэднявечча прысвечаныя 4 даклады, спецыяльным тэмам, звязаным з нумізматыкай (related topics) – 8, медальернаму мастацтву – 4. З практычнага пункту гледжання для беларускага чытача найбольш карысны блок з “каля-нумізматычнымі” тэмамі. У ім можна знайсці артыкулы пра праект лексікона нумізматычнай іканаграфіі, распрацоўку камп’ютэрнай каталагізацыі музейных нумізматычных збораў, аб каменаратывых манетах і іншых.

З сярэдневечнай тэматыкі трэба адзначыць даследаванне канадскага навукоўца М. Дымніка аб “вечным” пытанні ўсходнеславянскай нумізматыкі – судносінах куны пісьмовых крыніцаў і рэальнай сярэбранага грыўны часоў Кіеўскай Русі. Беларускія аўтары прадстаўлены працай аб вывучэнні дробных кампанентаў складу старажытных загатоўак манет і плombaў, адпадаў манетнай вытворчасці, саміх манет і плombaў са свінца, медзі і срэбра, што было зроблена з дапамогай паўколкаснага аптычнага спектральнага аналізу (Sintchouk I., Filonov V. About several numismatic subjects from the physico-chemical point of view).

Працоўныя мовы канферэнцыі і, адпаведна, надрукаваных тэкстаў, харвацкая, нямецкая, ангельская, італьянская. Тэксты на замежных мовах друкуюцца ў аўтарскай версіі, што пазначаецца ў кожным выпадку. Уздзельнікі прадстаўлены геаграфічна даволі шырока: Грэцыя, Іспанія, Італія, Канада, Англія, Расея, Беларусь, Албанія, Румынія, Балгарыя, ЗША, Польша.

Іван Сінчук

Lietuvos archeologija. T. 21. Vilnius, 2001. – 452 p.

Літоўская археалогія апошніх гадоў захавала свой ранейшы вялікі фармат, цвёрдую вокладку, але значна палепшыла дызайн, якасць паперы і друку. Чарговы 21 выпуск прысвечаны 85-годдзю вядомай літоўскай даследчыцы Рэгіны Волкайтэ-Кулікаўскай.

У томe ёсць бібліяграфія юбіляра: з 1943 г. па 2001 г. яна надрукавала 350 працаў. Яна ўзгадваецца на працягу 1949 – 2001 гг. у 283 працах. З цікавасцю чатаецца эса пра навуковы шлях члена-карэспандэнта Акадэміі навук Літвы Р. Волкайтэ-Кулікаўскай, якое належыць пярэму літоўскага археолага Гінтаўтаса Забелы.

Мова матэрыялаў літоўская, расейская і польская. Артыкулы забяспечваюцца вялікімі рэзюме на ангельскай (або нямецкай) і рускай мовах. Выдатныя магчымасці сучаснай паліграфіі выкарыстоўваюцца яшчэ не цалкам – па старой археалагічнай традыцыі шмат графічных выяваў аб’ектаў. Фатаздымкі друкуюцца рэдка (высокая якасць друку дазваляе дакументаваць фатаздымкамі нават трапалагічныя даследаванні рэчаў, як можна пабачыць у гэтым томe).

У томе надрукавана 38 артыкулаў, прыблізна чацвёртая частка матэрыялаў належыць беларускім аўтарам (Л.Д.Побаль, Г.В.Штыхаў, Я.Г.Зверуга, М.І.Лашанкоў, Л.В.Дучыц, В.І.Шадыра, І.І.Сінчук, Я.Г.Рыер, Г.М.Семенчук, Э.М.Зайкоўскі).

Беларускаму чытачу прасцей карыстацца матэрыяламіна добра вядомай яму расейскай мове, напэўна у першую чаргу ён звернецца да іх 3 матэрыялаў па сярэднявеччы прыцягваюць увагу артыкулы В.В.Сядова “Літва і крывічы”, Г.В.Штыхава “Яцвягі па Іпацьеўскаму летапісному зводу”, І.Станкуса “Агляд вытворчасці жалеза ў Літве”, У.І.Кулакова “Унікальны экспанат музея “Прусія”, А.Блюене “Балцкі зааморфны стыль позняга жалезнага века”, Я.Г.Рыера “Прыдняпроўе ў сярэдняе вякі”, Т.Бергі “Літоўскія элементы на могілках Аўгустціншкі і Слуцішкі 14 – пачатку 17 ст.”, Л.Квізікевічуса “Нумізматычны матэрыял рэгіёна Ніжняга Панямоння”.

Іван Сінчук

Загароддзе-1: Матэрыялы Міждысцыплінарнага навуковага семінара па пытаннях даследавання Палесся (Мінск, 19 верасня 1997 г.). Мн., 1999. – 100 с.

Загароддзе-2: Матэрыялы навукова-краязнаўчай канферэнцыі “Палессе – скрыжаванне культур і часу”. 25-27 верасня 1999 г., Беласток. Мн., 2000. – 209 с.

Загароддзе-3: Матэрыялы навукова-краязнаўчай канферэнцыі “Палессе ў XX стагоддзі”. 1-4 чэрвеня 2000 г., Беласток. Мн., 2001. – 319 с.

Усе тры зборнікі з’яўляюцца вынікамі дзейнасці грамадскага аб’яднання *Заходнепалескае навукова-краязнаўчае таварыства “Загароддзе”*, якое было заснаванае групай энтузіастаў у 1995 г. Адрэзаны таварыства дзейнічаюць у Менску, Берасці, Драгічыне, Кобрыне, Луніцы, Белазёрску, Бярозе, Пружанах, Століне, Гароднай Столінскага раёна, Віцебску, Гародні, Стаўбцах, Дуброўне, Тураве, Маскве. Старшынёй таварыства з’яўляецца Ф.Д.Клімчук, супрацоўнік Інстытута мовазнаўства імя Я.Коласа НАН Беларусі.

Кола пытанняў, якое цікавіць членаў таварыства – гісторыя, культура, мова і мастацтва этнакультурнага рэгіёну Заходняга Палесся.

Выдаюцца зборнікі ў вялікім фармаце на добрай паперы, ва ўсіх вытрыманы адзіны стыль дызайну. Наклад рос ад выпуску да выпуску – 200, 260, 300 асобнікаў, павялічваліся і аб’ёмы – 5, 19 і 28 аркушаў. Мова артыкулаў расейская, беларуская, польская, украінская. У трох выпусках надрукавана звыш сотні артыкулаў.

3 другога выпуску артыкулы у зборніках дзеляцца на фармальныя блокі: 1) археалогія, 2) гісторыя, этнасацыялогія, культуралогія, 3) фалькларыстыка, этналінгвістыка, этналогія, 4) тапаніміка, дыялекталогія, 5) літаратуразнаўства, 6) краязнаўства. У трэцім выпуску блокі былі наступныя: 1) край, мова, самасвядомасць, 2) традыцыйная культура, 3) рэлігійная культура, 4-9) гісторыя па перыядах (пачатак 20 ст., 1915-1921, 1929-1939, 1939-1941, 1941-1945, 1960-1990), 10) лёсы, постаці, даследаванні.

У зборніках выразна адчуваецца моцная “мовазнаўчая” плынь. Вялікая частка матэрыялаў звязаная з праблемамі народных гаворак. У лік абраных матэрыялаў гістарычнай тэматыкі можна аднесці з першага выпуску артыкулы Ф.Клімчука “Феномен Палесся” і “Палесскі тапонім “Загородзе”, В.Мартынава “Этнічны склад насельніцтва старажытнага Палесся”, А.Бацошка “Старажытныя шляхі Заходняга Палесся”, з другога выпуску – У.Ісаенка “Этнакультурнае асяроддзе ў старажытным Палессі”, Л.Дучыц “Роля мазаўшан у этнічнай гісторыі Заходняга Палесся”, В.Вяргей “Пачатак рассялення славян на тэрыторыі Тураўскай зямлі”, В.Хвірысюк “Палескае ваяводства ў 1920-1925 гг.: міжнацыянальныя дачыненні і палітычнае становішча”, Я.Квачука “Бежанства 1915 г. на Палессі”, з трэцяга выпуску – А.Кіштымава “Эканамічны патэнцыял Палесся ў пачатку 20 ст.”, І.Матус “Бежанства 1915 г. ва ўспамінах жыхароў вёскі Давідовічы Бельскага павета”, Э.Мазько “Палессе ў канцэпцыях беларускіх палітычных партый Заходняй Беларусі”, Г.Маецкага “Праблема этнічнага самавызначэння палешукоў у міжваеннай Польшчы”, Г.Церабунь “Архіўныя крыніцы і друкаваныя выданні да гісторыі Палесся міжваеннага перыяду ў зборах Дзяржаўнага архіва Брэсцкай вобласці”.

Іван Сінчук

XII Internationaler Numismatischer Kongress Berlin 1997: Akten – Proceedings – Actes. T.I-II. Berlin, 2000. – 1488 с.

Матэрыялы 12 міжнароднага нумізматычнага кангрэсу, які адбываўся ў Берліне ў 1997 г., пабачылі свет праз некалькі гадоў. Сусветныя нумізматычныя кангрэсы адбываюцца не часта і кожны раз у іншай краіне. Асноўны цяжар па арганізацыі 12 кангрэсу і падрыхтоўцы матэрыялаў прыняў на сябе Дзяржаўны музей Берліна (кіраўнік мюнцкабінета Бернд Клоге).

Міжволі хочацца апісваць выданне не звычайнымі друкарскімі аркушамі ці старонкамі, а больш проста – як два цяжкіх фаліянты агульнай вагою ў пяць кілаграмаў. Гэтыя цёмна-шэрыя тамы вялікага фармату з агульнай пагінацыяй у выдатным паліграфічным выкананні на шыкоўнай паперы з цвёрдымі вокладкамі маюць 1488 старонак. У дзвюх кнігах утрымліваецца 200 артыкулаў, ілюстрацыі чорна-белыя, шматграфікаў і табліцаў. Даклады апублікаваныя на нямецкай, англійскай, італьянскай, іспанскай і французскай мовах. У канцы другога тома пададзены паштовыя адрасы аўтараў.

Агульны змест падаецца толькі ў першым томе. Матэрыялы падзелены на шэсць секцый: 1) нумізматыка і гістарычная навука, 2) антычная нумізматыка (архаіка і класіка, элінізм, кельты, Рымская рэспубліка, Рымская імперыя, правінцыі Рыма, позняя антыка), 3) нумізматыка сярэднявечча (Візантыя, раннія і развітае сярэднявечча, позняе сярэднявечча), 4) нумізматыка Новага часу, 5) арыентальная нумізматыка, 6) медалі.

Тамы матэрыялаў даюць уяўленне пра стан сусветнай нумізматыкі. Агульная тэндэнцыя – націск на самыя артэфакты (нумізматыка застаецца па ранейшаму дысцыплінай рэчазнаўчай), найперш на аб’екты часоў дрэннай забяспечанасці пісьмовымі крыніцамі, дзе манеты могуць шмат дадаць да ведаў пра эпоху.

Звяртае ўвагу, што 15 працаў прысвечаны складу стопаў металу і выкарыстоўваюць найноўшыя фізікахімічныя тэхналогіі. Гэта амаль на парадак вышэй за долю падобных працаў апошніх гадоў у выданнях на абшарах былога Савецкага Саюза. Тэксты прыемна чытаць. Яны ўтрымліваюць неабходны мінімум звестак пра прыбор, энэргію, арбіты, вялічыню памылкі, папярэдняю падрыхтоўку паверхні аб’екта. І пры тым чыста “тэхнічныя” аспекты ігнаруюцца. Уся ўвага на вынікі і іх інтэрпрэтацыю.

Польша прадстаўлена тэкстамі дакладаў М.Мельчарэка, Р.Цёлэка, Я.Бодзэка, Б.Хачэўскай, Р.Пенькоўскага, Б.Ліхоцкай, М.Саламона, С.Суходольскага, А.Буршэ, Б.Пашкевіча, Т.Шчурэка. 3 постсавецкіх рэспублік прадстаўлены Беларусь дакладам І.Сінчука і В.Зайцавай, Расея – Ю.Дзюкава і Т.Смекалавой, Н.Фраловай, В.Поціна, Н.Івачкінай, А.Мельнікавай, Я.Шчучкай, Літва – Э.Іванаўскаса, Л.Квізкевічюса, Эстонія – І.Леймуса, Узбекістан – Б.Кочнева. Не ўсе матэрыялы ўвайшлі ў выданне – было заяўлена 404 даклады (іх “абстракты” выдадзены асобнай кнігай ў Берліне ў 1997 г.). Так, не быў надрукаваны вельмі цікавы тэкст украінскай даследчыцы Р.Яўшавай-Амельянчык аб плацёжных злітках, што назапашваліся амаль паўтара стагоддзя ў музеях Украіны (ён выйшаў у украінскім часопісе “Нумізматыка і фалерыстыка”). Шкада, што не быў надрукаваны даклад С.Д.Сёрса (ЗША) “Новы погляд на метралогію першых мусульманскіх манет”, бо метралагічныя праблемы ісламскага ўсходу тычацца і земляў усходніх славянаў.

Іван Сінчук

Numizmatika, 2000. № 17 – 148 с.

Часопіс Славацкага нумізматычнага таварыства нязвыклы для навуковых перыядычных выданняў Еўропы, нязвыклы таму, што мае каляровыя фотаілюстрацыі. Сярод нумізматычных выданняў аналагічнага рангу ён адрозніваецца тым, што большая частка яго старонак звычайна прысвечана баністыцы. Апошні, 17 нумар не выключэнне – у ім шмат каляровых ілюстрацый і большая частка артыкулаў пра папярковыя грашовыя знакі. Па структуры ён вельмі падобны да іншых навуковых выданняў – артыкулы, хроніка навуковага жыцця, агляд літаратуры. Галоўны рэдактар – Збышэк Шустэк, артыкулы якога можна пабачыць у гэтым жа нумары.

Чарговы сюрпрыз Нацыянальнага банка Рэспублікі Беларусь – выпуск у 2001 г. купюры наміналам у 50000 рублёў, якая з’яўляецца парай-блізняткам банкноты ў 1000 рублёў – прымушае нагадаць, што ў славацкім часопісе надрукаваны артыкул пра беларускія банкноты, дзе звяртаецца ўвага на неякасную працу

аўтараў дызайна (Denominácia meny a obeživo v Bielorusku). Не адно з беларускіх выданняў не згадзілася друкаваць гэты артыкул напярэдадні дэнамінацыі. Тое, што памеры банкнотаў аднаго наміналу вагаюцца ў межах амаль міліметра нават па вышыні, што слайд трамплінаў у Раўбічах перавернуты, што трамплінаў да таго ж зараз толькі два, што прапорцыі знакаў не самыя лепшыя ды інш.

Рэзюме падаецца на ангельскай ці нямецкай мовах. Пры кожным артыкуле ёсць адрас аўтара, што дазваляе хутка скантактавацца пры зацікаўленасці ўзнятай тэмай. Рэдакцыя прымае артыкулы на ўсіх славянскіх мовах.

Адрас рэдакцыі: Zbyšek Šustek,
CSc., Slovenská numizmaticka spoločnosť,
P.O. Box 103, 81499 Bratislava
E-mail: uzaegato@savba.sk

Іван Сінчук

Numizmatika. T.1. Metraštis. Vilnius, 2000. – 208 p.

Нацыянальны музей Літвы ў 2000 г. распачаў выпуск зборніка *Нумізматыка*. Том выходзіць у якасным паліграфічным выкананні накладам 500 асобнікаў у фармаце сярэдніх памераў. Артыкулы на літоўскай мове маюць рэзюме на англійскай ці нямецкай мовах, расейскамоўныя артыкулы – рэзюме на літоўскай і на адной з пералічаных моваў. Змест дзеліцца на дзве асноўныя часткі – нумізматыка і медальернае мастацтва.

Зборнік выходзіць пад грыфам Нацыянальнага музея, але не з’яўляецца ведамасным у дрэнным сэнсе слова. Ён адчынены для супрацоўнікаў іншых устаноў і нават замежных даследчыкаў (з 16 артыкулаў толькі чатыры належаць супрацоўнікам музея). У першым выпуску прынялі ўдзел два беларускія аўтары. Тэматыка, да якой прывязаныя ўсе артыкулы – гэта грошы ў Вялікім Княстве Літоўскім і на землях княства як да яго ўтварэння, так і ў пазнейшыя часы. Першы нумар паказвае, як выбухова ў выніку археалагічных раскопак пашырыліся веды пра першыя манеты ВКЛ літаральна за якіх два апошніх дзесяцігоддзя (артыкулы Э. Іванаўскаса, А. Луханаса, В. Аляксеюнаса). Мяркуючы па апошніх айчынных публікацыях, беларускія даследчыкі адсталі ў гэтай тэматыцы ад літоўскіх калегаў назаўсёды. Да раздзела “Тэхніка манетнай справы” аднесены артыкулы аб сенсацыйных знаходках манетных штэмпялёў пры археалагічным вывучэнні Віленскага замка (Э. Іванаўскас і А. Кунцэвічус, Л. Квізікевічус). Вельмі пазнавальны артыкул аб гісторыі адзела нумізматыкі і ўтварэння калекцыі Нацыянальнага музея Літвы (загадчыца адзела нумізматыкі Д. Грымалаўскайтэ). Акрамя пералічаных, у зборніку ёсць працы аб знаходках скарбаў і асобных манетаў.

Цікава, ці пазітыўны прыклад арганізацыі музейнага навуковага неперыядычнага нумізматычнага выдання ў суседняй Літве паўплывае на выдавецкую актыўнасць Нацыянальнага музея гісторыі і культуры Беларусі?

Іван Сінчук

Белецкий С.В. Введение в русскую допетровскую сфрагистику: Учебное пособие для студентов специальности “Музейное дело и охрана памятников истории и культуры” / Исследование и музеефикация древностей Северо-Запада. Вып. 4. Спб., 2001. – 192 с.

Гэта кніга – узор ідэальнага падручніка па рэчазнаўчай дысцыпліне. Прыблізна на 100-110 старонак тэкста прыходзіцца 107 табліц ілюстрацый з выявамі пятак 10 – 17 ст., на кожнай з якіх месціцца ад 5 да 15 прамалёвак пятак. Спіс літаратуры налічвае 102 пазіцыі (найчасцей фігуруюць працы Бялецкага С.В. – 14, Ліхачова М.П. – 7, Малчанава А.А. – 7, Яніна В.Л. – 9 пазіцый). Звяртае ўвагу, што ў спісе літаратуры ёсць нават рукапіс Ліхачова М.П. “Сфрагістычны альбом”, на базе якога і паўстаў вядомы двухтамовы корпус “Актовых пятак старажытнай Русі X-XV стст.” Яніна В.Л.

Складаецца кніга з сямі раздзелаў: 1) крыніцазнаўства помнікаў сфрагістыкі, 2) сфрагістыка 10 – пачатку 11 ст., 3) сфрагістыка 11 – першай паловы 13 ст., 4) сфрагістыка другой паловы 13 – 15 ст., 5) сфрагістыка Ноўгарада 13 – 15 ст., 6) сфрагістыка Пскова 14 – 15 ст., 7) руская сфрагістыка 16 – 17 ст.

Беларускаму і літоўскаму чытачу кінуцца ў вочы тэрытарыяльная эмблема “Пячатка Полацкая” з “каломнамі” на рэверсе Вялікай дзяржаўнай пяці Івана IV, пячатка епіскапа полацкага Дзянісія, пячаткі літоўскіх князёў і князёў-васалаў ВКЛ, шэраг рускіх княжацкіх пятак 13 – 15 ст. з выявамі, якія так падобны да выяваў на першых манетах ВКЛ (чалавечы твар (фас) у кароне, звер, верхнік з узнесеным мячом, крыж). Таксама ён зверне ўвагу на асвятленне драгічынскіх пломбаў, якія ў падручніку проста засігналізаваны, згодна са станам сучасных ведаў.

Сяргей Бялецкі параўнаў распаўсюджанасць сюжэтаў на актовых пячатках і пломбах, прапанаваў арыгінальную разгадку знікнення ў 13 ст. падвясных свінцовых пломбаў. Яны былі заменены на воскамастычныя прыкладныя пячаткі, пры захаванні за чыноўнікамі княжацкага апарату тых самых кантрольных функцый, што раней сведчыліся пломбамі “драгічынскага” тыпу.

Кнігу С.В. Бялецкага ніяк нельга назваць адаптацыяй для лёгкага чытання нанач. Гэта падручнік, па якому студэнт сапраўды можа атрымаць першапачатковыя веды па дысцыпліне, неабходныя ў рэальнай музейнай працы.

Іван Сінчук

Янин В.Л., Гайдуков П.Г. Актовые печати древней Руси X-XV вв. Т. III. Печати, зарегистрированные в 1970-1996 гг. М., 1998. – 502 с.

Некалі праца В.Л. Яніна “Актовые печати” была абвешчана двухтамовай, але поспехі археалагічных даследаванняў вымусілі выдаць трэці том. У сааўтарстве з П.Г. Гайдуковым быў складзены звод знаходак 1970 – 1996 гг., аналітычная частка падрыхтаваная В.Л. Яніным. Выданне прафінасавана Расейскім гуманітарным навуковым фондам.

Том вялікага фармату на добрай паперы з цвёрдай вокладкай мае аб'ём 63 аркушы і ўключае 100 старонак даследавання, 115 старонак звода з прамалёўкамі, 30 старонак паказальнікаў са спісам літаратуры і 238 табліц малюнкаў і фота (на жаль, у фотаілюстрацыі занадта вялікі растр). Усяго занатавана 1130 пячатак. У том увайшлі раней апушчаныя пячаткі Полацка, Пскова і Смаленска. Па зводнай тапаграфіі захоўвання пячаткі ў Беларусі зберагаюцца ў Гомельскім абласным краязнаўчым музеі, Інстытуце гісторыі НАН Беларусі, Полацкім музее “Сафійскі сабор”.

У прадмове згадваюцца сярод працяглага спісу тых, хто дапамагаў стварэнню звода, імёны беларускіх археолагаў А.А.Егарэйчанкі, П.Ф.Лысенкі, Г.В.Шпыхава. На апошняй старонцы аўтары звяртаюцца да археолагаў Расеі, Беларусі і Украіны з просьбаю дапамагач інфармацыяй аб новых знаходках пячатак для далейшай працы над выданнем “Актавыя пячаткі”.

Іван Сінчук

Цітоў А. Сфрагістыка і геральдыка Беларусі (ілюстраваны курс лекцый). Мн., 1999. – 176 с.

Кніга выдадзеная Метадычна-выдавецкім цэнтрам Рэспубліканскага інстытута вышэйшай школы Белдзяржуніверсітэту ў аўтарскай рэдакцыі і ўяўляе сабой курс сфрагістыкі і геральдыкі з уводзінаў і 10 лекцый, якія Анатоль Цітоў на працягу некалькіх гадоў прачытаў у ВНУ Мінску для студэнтаў-гісторыкаў. Наклад па беларускім меркам вельмі вялікі – 3000 тыс. асобнікаў. Папера і друк сярэдняй якасці, вокладка мяккая, памеры звычайныя кніжныя, блок зроблены на тэрмабіндэры, з дапечатнай падрыхтоўкай графічных выяваў і фотаілюстрацый.

З 11 друкарскіх аркушаў кнігі прыблізна палова аб'ёму прыйшла на ілюстрацыі, г.зн., што самога тэкста на адну лекцыю прыходзіцца 10 – 12 стандартных старонак ці 18000 – 21000 знакаў. Такое размеркаванне матэрыялу дазваляе чытаць курс па пазначаных лекцыях. Істотна, што кожная лекцыя заканчваецца нумараванымі курсіўнымі высновамі. Тры лекцыі прысвечаны сфрагістыцы, тры – геральдыцы, а чатыры – карпарацыйнай, канфесійнай, гістарычнай і палітычнай сімволіцы.

У кнізе маецца вялікі спіс літаратуры на пяці старонках, даведкавы апарат у тэксце адсутнічае. Ілюстрацыі маюць подпісы з атрыбуцыяй і датыроўкай, але нумарацыя адсутнічае, адпаведна, няма шчыльнай прывязкі малюнкаў да тэкста.

З'яўленне айчыннага дапаможніка па сфрагістыцы і геральдыцы навіна прыемная. Можна спадзявацца, што ў адпаведных ВНУ будуць ўключаны ў вычэбныя планы дысцыпліны, якія магчыма выкладаць з дапамогай падручніка вядомага беларускага знаўцы пячатак і геральдыкі А.Цітова.

Іван Сінчук

Хмельніцкая Л. Гісторык з Віцебска (жыццiяпіс Аляксея Сапунова). Мн., 2001. – 254 с.

У бібліятэцы часопіса “Беларускі гістарычны агляд” выйшла кніга Людмілы Хмельніцкай аб віцебскім архіве Аляксея Сапунове, чыя постаць назаўсёды засталася ў гісторыі як выдаўцы “Віцебскай старыны”. Выйшла кніга ў прыемным паліграфічным выкананні, невялікага фармату. Яе наклад – 500 асобнікаў. Чытаецца лёгка, на адным дыханні, і навуковы апарат не перашкаджае гэтаму.

Дарэчы, у кнізе прынятая скразная нумарацыя спасылкаў, што прыемна адрознівае яе ад большасці іншых і апарат даволі сур’ёзны – 302 спасылкі. У кнізе ёсць спіс працаў А.П.Сапунова за 1880–1925 г. (97 пазіцый). Прыводзіцца таксама спіс 575 кніг і рукапісаў з асабістай бібліятэкі А.П.Сапунова, які можа быць выкарыстаны чытачом і як бібліяграфічны міні-даведнік гістарычных дарэвалюцыйных выданняў. Завяршаецца кніга пералікам асноўных датаў жыцця і творчасці вучонага.

Іван Сінчук

Кашпоўнасці мінуўшчыны – 4. Помнікі археалогіі: праблемы аховы і вывучэння. Матэрыялы канферэнцыі. Мінск, 23 лістапада 2000 г. Мн., 2001. – 158 с.

Матэрыяламі канферэнцыі аб ахове помнікаў археалогіі Беларускае рэспубліканскае таварыства аховы помнікаў нагадвае, што яно яшчэ існуе. Зборнік выйшаў накладам 250 асобнікаў у прыстойным паліграфічным выкананні. Асноўную ўвагу прыцягваюць тэзісы дакладаў, якія тычацца заканадаўства аб ахове помнікаў (П.Лысенка, В.Гліннік, І.Мартыненка, А.Егарэйчанка, А.Мядведзеў). Усяго надрукаваны тэзісы 24 дакладчыкаў.

Са зместу згубілася рэзалюцыя канферэнцыі, якая патрабуе пэўных пераменаў у справе аховы помнікаў (месціца на с. 130-132). Некаторыя пункты яе не вельмі зразумелыя. Напрыклад, незразумелая ідэя адкрыцця новых кафедраў археалогіі ва ўніверсітэтах краіны, калі ў рэспубліцы няма сродкаў на забяспячэнне працы археолагаў са стажам. Ніякім чынам рэзалюцыя не тычыцца самага актуальнага на сённяшні дзень пытання аховы помнікаў – рэгламентацыі аматарскай дзейнасці па пошуках адзінкавых манет з металадэтэктарамі і арганізацыі збору звестак аб такіх знаходках.

Кнігу варта адзначыць і таму, што ў ёй надрукаваныя рэкамендацыі ЮНЕСКО 1956 г., якія акрэсліваюць прынцыпы міжнароднай рэгламентацыі археалагічных раскопак і Хартыя па ахове і выкарыстанню археалагічнай спадчыны ICOMOS 1990 г.

Іван Сінчук

Вынікі конкурсу на лепшую навуковую кнігу па гісторыі Беларусі за 2001 – 2002 гг.

Беларускае гістарычнае таварыства працягвае выяўленне лепшых кнігаў кожнага мінулага двухгоддзя шляхам апытання сваіх сяброў. Другі конкурс (першы адбыўся ў 2001 г. і датычыўся 1998 – 2000 гг.) праводзіўся на наступных умовах:

– у анкеце сябры БГТ пазначалі тры найлепшыя, на іх думку, навуковыя выданні, прысвечаныя гісторыі краіны. Кніга, пастаўленая на першае месца атрымлівала 3 балы, на другое – 2, на трэцяе – 1 бал. Удзел у выбары прынялі таксама сябры БГТ ў Польшчы. Рэспандэнты па жаданню маглі захоўваць ананімавыяць.

Вынікі конкурсу:

Удзел у анкетаванні прынялі 36 сяброў. Паводле набраных балаў пераможцай стала кніга Алеся Смаленчука *Паміж краёвасцю і нацыянальнай ідэяй: Польскі рух на беларускіх і літоўскіх землях 1864 – 1917. Гродна, 2001.*

У спіс 10 найлепшых кнігаў увайшлі:

1. Смаленчук А.Ф. Паміж краёвасцю і нацыянальнай ідэяй: Польскі рух на беларускіх і літоўскіх землях 1864 – 1917. Гродна, 2001.
37 балаў
2. Лойка П.А. Шляхта беларускіх зямель у грамадска-палітычным жыцці Рэчы Паспалітай другой паловы 16 – першай чвэрці 17 ст. Мн., 2002.
34 балы
3. Сагановіч Г. Нарыс гісторыі Беларусі ад старажытнасці да канца 18 ст. Мн., 2001.
23 балы
4. Бохан Ю.М. Узбраенне войскаў Вялікага Княства Літоўскага другой паловы 14 – канца 16 ст. Мн., 2002.
16 балаў
5. Катлярчук А. Шведы ў гісторыі і культуры Беларусі. Мн., 2002.
14 балаў
6. Марозава С.В. Уніяцкая царква ў этнакультурным развіцці Беларусі (1596 – 1839 г.). Гродна, 2002.
11 балаў
7. Рудовіч С. Час выбару. Праблема самавызначэння Беларусі ў 1917 годзе. Мн., 2001.
10 балаў
8. Szybeka Z. Historia Białorusi. 1795 – 2000. Lublin, 2002.
9 балаў
9. Слуцкі збройны чын 1920 г. У дакументах і ўспамінах. Мн., 2001.
8 балаў
10. Туронак Ю. Беларуская кніга пад нямецкім кантролем. 1939 – 1944 гг. Мн., 2002.
6 балаў

Каментар

Другое апытанне выявіла пэўныя заканамернасці ў выбары лепшай навуковай працы па айчыннай гісторыі і адначасова дало нечаканыя вынікі. Яўным фаварытам, на маю думку, была кніга Генадзя Сагановіча “Нарыс гісторыі Беларусі”, бо гэтая сінтэтычная праца мае вялікі храналагічны абсяг, напісана на добрым узроўні і выдрукавана буйным накладам у 3 тыс. асобнікаў. Аднак конкурс выйграла малатыражная (160 асобнікаў) кніга Алеся Смаленчука, прысвечаная важнай, цікавай, але адной сярод іншых з’яве беларускай гісторыі. Відавочна, што выбар зроблены ў асяроддзі прафесійных гісторыкаў, да якіх гэтая праца і была скіраваная. Магчыма, што частка апытаных не пазначыла ў анкеце кнігу Г.Сагановіча, бо яна выдадзена як навукова-папулярная.

Мне прыемна адзначыць, што на другім месцы апынулася (таксама надзвычай малатыражная – наклад 100 асобнікаў) праца аўтарства Паўла Лойкі, прысвечаная часам ВКЛ, нягледзячы на вялікую перавагу сярод рэспандэнтаў спецыялістаў па найноўшай гісторыі. Як вынікае з анкетаў, апошнія найчасцей на першым месцы ў анкетах пазначалі якраз працы са свайго перыяду, бліжэй ім знаёмыя. Аднак кніг па навейшай гісторыі выдаецца адносна шмат і галасы іх прыхільнікаў рассяліся паміж двума дзесяткамі выданняў. Збіраючы патроху па 1-2 балы, да ліку лепшых далучыліся кнігі Святланы Марозавай (наклад – 100 ас.) і Юрася Бохана (300 ас.).

Поспех працы маладога аўтара Андрэя Катлярчука выкліканы, відавочна, адметным яскравым стылем аўтарскага аповяду і даступнасцю (невялікі кошт і наклад у 2 тыс. ас.).

Усяго ў анкетах былі пазначаныя 30 кнігаў, з якіх 15 названыя па аднаму разу.

Дыплом і прэмія пераможцу конкурсу Алесю Смаленчуку былі ўручаныя падчас III канферэнцыі БГГ у Менску 31 траўня 2003 г.

Аляксандар Краўцэвіч

Міжнародны круглы стол “Гісторыя вывучэння Вялікага княства Літоўскага 1991-2003 гг.”

У працы “круглага стала”, які адбыўся ў Гародні 16 – 18 траўня 2003 г., прынялі ўдзел вядучыя і маладыя гісторыкі пяці краінаў: Беларусі, Літвы, Польшчы, Расеі і Украіны.

У першы дзень працы выступалі прадстаўнікі Расеі і Беларусі. Асноўныя накірункі ў вывучэнні Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай у расейскай гістарыяграфіі 1990-х гг. былі прааналізаваны А.І.Філюшкіным (Санкт-Пецярбургскі Дзяржаўны палітэchnічны універсітэт). А.В.Кузьмін (Інстытут расейскай гісторыі РАН, Адзел рукапісаў Расейскай дзяржаўнай бібліятэкі) прадставіў апошнія распрацоўкі ў даследаванні генеалогіі беларускай і літоўскай шляхты. Даследаванні

культурных і літаратурных сувязяў Расеі і ВКЛ былі адлюстраваны ў дакладзе К.Ю.Ерусалімскага (Расейскі дзяржаўны гуманітарны ўніверсітэт). Пасля выступу была праведзена дыскусія, якой кіраваў вядомы польскі гісторык К.Пяткевіч (Усходні інстытут Універсітэта імя Адама Міцкевіча ў Познані). На дыскусіі ўздымаліся пытанні па тэрміналогіі гісторыі ВКЛ, якія высвятлілі розніцу ў падыходах даследчыкаў пяці краінаў. Крытычныя заўвагі выклікала ўжыванне расейскімі гісторыкамі тэрміналогіі “заходнерускай школы”. Пры гэтым, аднак, быў адзначаны пэўны адыход расейскіх даследчыкаў ад “масквацэнтрэцскай” канцэпцыі гісторыі ВКЛ.

З дакладам, прысвечаным тэндэнцыям беларускай гістарыяграфіі, выступіў Георгі Галенчанка (Інстытут гісторыі НАН РБ). Таксама былі прадстаўлены на працоўкі за 1991 – 2003 гг. у галіне вывучэння гісторыі знешняй палітыкі Вялікага Княства Літоўскага (Андрэй Янушкевіч, Інстытут гісторыі НАН РБ), у сацыяльна-эканамічнай гісторыі (Валянцін Голубеў, Інстытут гісторыі НАН РБ), у гісторыі культуры (Альбіна Семянчук, Гарадзенскі Дзяржаўны ўніверсітэт). Дыскусіяй па дадзеным пытаннях кіраваў літоўскі даследчык Д.Вілмас (Інстытут гісторыі АН Літвы). Выступленні і абмен думкамі падчас дыскусіі паказалі значныя напрацоўкі беларускай гістарыяграфіі ў апошнія 10 гадоў, што было заўважана і замежнымі калегамі.

На другі дзень уласныя дасягненні ў гістарыяграфіі прадстаўлялі Літва і Польшча. Асноўныя тэндэнцыі ў літоўскай гістарыяграфіі былі прааналізаваны ў сумесным дакладзе Р.Смігельскітэ-Стукіене (Інстытут гісторыі АН Літвы) і Д.Вілмаса. Даследаванні літоўскіх гісторыкаў у галіне гісторыі дыпламатыі і знешняй палітыкі ВКЛ атрымалі адлюстраванне ў выступленні М.Сірутавічуса (Універсітэт імя Вітаўта Вялікага ў Каўнасе). Г.Міцкунайтэ (Вільнюская акадэмія мастацтваў) паказала як вывучаецца ў апошнія 10 гадоў архітэктура і мастацтва ВКЛ у Літве. Дыскусіяй па гэтаму блоку пытанняў кіраваў Сяргей Жэмайціс (Расейская нацыянальная бібліятэка). Доклады літоўскіх навукоўцаў прыцягнулі вялікую ўвагу. Для многіх даследчыкаў стала сапраўдным адкрыццём наяўнасць вялізарнай колькасці разнастайных працаў па гісторыі ВКЛ у літоўскай гістарыяграфіі. Яны закранаюць самы шырокі спектр праблемаў – ад знешняй палітыкі да гендэрнай тэматыкі.

Напрацоўкі польскай гістарычнай навукі былі адлюстраваныя ў дакладзе Генрыка Блэшчыка (Універсітэт імя Адама Міцкевіча ў Познані). Асабліва сці вывучэння Падляшша аналізаваліся ў выступленні Дароты Міхалок (Універсітэт імя Мікалая Каперніка ў Торуні). Дыскусіяй кіраваў Генадзь Семянчук (Гарадзенскі Дзяржаўны ўніверсітэт). Польская гістарыяграфія вывучэння ВКЛ з’яўляецца буйнейшай у Еўропе. Як паказалі выступы, яна налічвае амаль 1500 пазіцый. Напрацоўкі польскіх калегаў былі прадстаўленыя ў тэматычным парадку, што дапамагло атрымаць даволі поўнае ўяўленне аб стане гістарыяграфіі ў краіне.

Трэці дзень быў адведзены ўкраінскай гістарыяграфіі. Ён распачаўся выступам К.Кірычэнкі (Кіеўскі нацыянальны ўніверсітэт імя Т.Г.Шаўчэнкі), прысвечаным агульным тэндэнцыям у гістарычнай навуцы Украіны. Досвед украінскіх гісторыкаў у вывучэнні ВКЛ прааналізаваў таксама Д.С.Вырскі (Інстытут гісторыі НАН Украіны). Даследуемыя накірункі ў палітычнай гісторыі Вялікага Княства Літоўскага былі прадстаўлены В.О.Васіленкам (Днепрапятроўскі ўніверсітэт). Дыскусія адбывалася пад кіраўніцтвам прафесара Г.Л.Харашкевіч (Інстытут славяназнаўства РАН). Вывучэнне гісторыі ВКЛ не з'яўляецца прыярытэтным на Украіне, аднак працы ўкраінскіх калегаў за мінулае дзесяцігоддзе таксама значна ўзбагацілі гістарыяграфію ВКЛ, што і адлюстравалася ў грунтоўных дакладах гасцей з паднёвай суседкі Беларусі.

Варта адзначыць, што ўсе даклады былі падрыхтаваны на высокім навуковым узроўні. Пасля выступленняў адбывалася актыўнае абмеркаванне разнастайных праблемаў. Бачна было імкненне прысутных да канструктыўнага супрацоўніцтва па вывучэнню Вялікага Княства Літоўскага. Удзельнікі выказалі задавальненне сваёй працай на “круглым stole”, а таксама вельмі высока ацанілі ўзровень выступленняў. У заключнай дыскусіі была зроблена прапанова па стварэнню Акадэмічнай сеткі гісторыкаў ВКЛ, якая была прынята ўсімі прысутнымі. Таксама была падтрымана ініцыятыва аб інфармацыйным і навуковым супрацоўніцтве для пераадолення пэўнай навуковай ізаляцыі даследчыкаў краінаў-спадкаемцаў ВКЛ.

Наталля Сліж (Гародня)

Навукова-практычны семінар “Выкарыстанне сучасных даследчых тэхналогій і методык у гістарычнай навуцы”

Праблема выкарыстання традыцыйных і новых метадаў гістарычнага даследавання даўно ўжо стала актуальнай для беларускіх гісторыкаў. Таму мэтай навукова-практычнага семінара “Выкарыстанне сучасных даследчых тэхналогій і методык у гістарычнай навуцы” была абмеркаванне традыцыйных падыходаў і знаёмства з новымі метадалагічнымі прыёмамі маладых даследчыкаў гісторыі Вялікага Княства Літоўскага. Семінар праводзіўся 7-9 лістапада 2003 г. у Гарадзенскім дзяржаўным ўніверсітэце. Удзельнікамі семінара сталі навукоўцы з Беларусі, Украіны і Расеі.

Камп’ютарныя метады аналізу былі прадстаўлены С.Б.Каўнам, М.А.Вайтовічам, Л.У.Рудзікавай, С.М.Салеєм. Метады па даследаванні крыніцаў прааналізавалі В.Атаманенка, А.А.Семянчук, А.В.Кузьмін. Выкарыстанне традыцыйных гістарычных метадаў на прыкладзе ўласных даследаванняў адлюстравалася ў дакладах з якімі выступілі С.Б.Каўн, У.А.Гулевіч, У.А.Падалінскі, А.У.Любы, Н.А.Поляк, С.У.Касцюкевіч. Новыя метады даследаванняў у вывучэнні гісторыі Вялікага Кня-

ства Літоўскага прадставілі Д.Вырскі (мікрагісторыя), Д.Самахвалаў і С.П.Марозаў (псіхагісторыя, гістарычная псіхалогія), А.М.Латушкін (герменэўтыка), С.Б.Каўн, С.М.Салей (семіётыка), Н.У.Сліж (гістарычная антрапалогія, гендэрная тэорыя).

Распрацаванасць метадалогіі і метадаў гістарычных даследаванняў з'яўляюцца важнай часткай гістарыяграфіі кожнай краіны. Беларуская навука доўгі час развівалася выключна як складовая марксісцка-ленінскай ідэалогіі, што абумовіла яе ізаляванасць ад метадалагічных пераменаў сусветнай навуцы. Апошнія гады яскрава паказалі адставанне беларускай гістарыяграфіі ў гэтай галіне. Менавіта таму дадзены семінар вылікаў цікавасць і дасведчаных і маладых гісторыкаў. Прыцягнулі пільную ўвагу такія новыя метады, як мікрагісторыя, псіхагісторыя, семіётыка, гістарычная антрапалогія, гендэрная тэорыя.

Навукова-практычны семінар быў завершаны “круглым сталом”, на якім абмяркоўваліся яго вынікі і планы далейшай дзейнасці Акадэмічнай сеткі даследчыкаў ВКЛ. Удзельнікі семінару прынялі рэкамендацыі па выкладанню гісторыі ў ВНУ Беларусі. У прыватнасці прапанавалася надаць больш увагі вывучэнню гісторыі Вялікага Княства Літоўскага як буйнейшай еўрапейскай дзяржавы (пры гэтым выкарыстоўваць вынікі новых даследаванняў і новыя метады выкладання); шырока ўводзіць на гістарычных факультэтах ВНУ краіны спецкурсы па праблематыцы ВКЛ, пашырыць прадстаўніцтва гэтай праблематыкі ў курсавых і дыпломных працах, а таксама пры вызначэнні тэмаў кандыдацкіх дысертацый, стварыць на гістарычным факультэце ГрДУ імя Я.Купалы сумесна з ГА “ВІТ” Міжнародны цэнтр даследавання гісторыі ВКЛ ды інш.

Наталля Сліж

Прафесар Лукашанец і “беларуская” культура на расейскай мове

11 снежня 2003 г. у бібліятэцы Варшаўскага ўніверсітэту адбываўся г.зв. “беларускі дзень”. Перад маладымі навукоўцамі з Польшчы, Літвы, Украіны, Беларусі і Расеі выступалі прафесар Аляксандр Лукашанец (Менск), прафесар Эльжбета Смулкова (Варшава) і магістр Сяргей Салей (Гародня). Рэфераты былі прысвечаныя стану і развіццю самасвядомасці, мовы, культуры і гістарычнай памяці беларусаў. Аўтар гэтых радкоў прысутнічаў на дыскусіі, што адбывалася пасля выступаў прафесара А.Лукашанца і прафесара Э.Смукловай. Менавіта адказы менскага навукоўца, якога прадставілі як дырэктара Інстытута мовазнаўства НАН Беларусі, выклікалі жаданне выказацца.

Адказваючы на пытанне пра становішча беларускай мовы ў нашай краіне, А.Лукашанец адзначыў, што беларуская мова атрымлівае значную падтрымку з боку дзяржаўных структураў. Маўляў, “знізу” ідзе масавы рух непрыяцця беларускай мовы, а дзяржава клапаціцца пра яе выжыванне, у прыватнасці, менавіта яна адстойвае існаванне беларускамоўных школаў ды інш. І “гэты факт”, як прызнаўся менскі прафесар, нараджае асабіста ў яго аптымізм і веру ў далейшыя перспектывы развіцця роднай мовы. На шчырае здзіўленне беларускіх слухачоў А.Лукашанец адказаў “пераканаўчым” прыкладам пра тое, што нядаўна на адным з аўтобусных маршрутаў сталіцы Беларусі пачалі абвясчаць прыпынкі на беларускай мове. У далейшых разважаннях А.Лукашанца прагучалі думкі пра тое, што беларуская мова ўжо не з’яўляецца фактарам нацыянальнай ідэнтыфікацыі, што прыйшоў час развіваць беларускую культуру на расейскай мове.

Гэтыя і іншыя падобныя заявы з боку прадстаўніка беларускай філалагічнай навукі выклікалі пачуццё абурэння і сораму. У кароткім выступе прыйшлося звярнуць увагу на тое, што прафесар уводзіць у зман слухачоў, што ў **нашай краіне адбываецца прыслешаная русіфікацыя і кіруюць гэтым працэсам якраз дзяржаўныя структуры**, што менавіта яны арганізуюць г.зв. “непрыяцце беларускай мовы знізу”, што знікненне беларускамоўных школ – таксама заслуга мясцовых і сталічных чыноўнікаў.

Варта таксама адзначыць, што прафесар А.Лукашанец, гаворачы пра магчымасць развіцця беларускай культуры на расейскай мове фактычна паўтарыў адзін з найбольш пашыраных тэзісаў той часткі расейскіх шавіністаў пачатку 20 ст., якія прадстаўлялі кансерватыўную плынь “заходнерусізму” і імкнуліся да поўнага абрусення беларускай нацыі і знішчэння самабытнай беларускай культуры. Сучасная русіфікацыя краіны ўяўляе сабой свайго роду “культурную зачыстку” перадалучэннем Беларусі да Расеі, бо, як даўно заўважана, каб знішчыць імкненне народа да свабоды і самастойнасці, трэба знішчыць культуру і асвету на роднай мове.

У сувязі з прафесарскім тэзісам адносна беларускай мовы, якая нібыта перастае быць фактарам нацыянальнай самаідэнтыфікацыі, трэба заўважыць, што паводле перапісу 1999 г. 85,6% беларусаў назвалі роднай мовай беларускую, 41,3% заявілі, што пастаянна размаўляюць па-беларуску. На мой погляд, гэтыя лічбы сведчаць якраз пра адваротнае – для беларусаў родная мова застаецца фактарам нацыянальнай самаідэнтыфікацыі, нават калі чалавек не размаўляе на ёй штодня. Што датычыць значнай колькасці беларусаў, якія ў якасці роднай называлі расейскую мову (11,6%), то гэта трэба расцэнваць як наступствы палітыкі русіфікацыі часоў СССР і БССР. Дарэчы, за перыяд з 1989 па 1999 г. колькасць беларусаў, якія лічаць роднай беларускую мову, узрасла на 5,4%*. І гэта ва ўмовах, калі афіцыйныя ўлады прыкладаюць вялізарныя намаганні, каб пераканаць насельніцтва ў тым, што беларуская мова – гэта выключна мова палітычнай апазіцыі.

Здзіўленне і абурэнне думкамі А.Лукашанца выказалі і некаторыя іншыя ўдзельнікі дыскусіі. У адказ прафесар заявіў, што адныя толькі “крычаць” пра мову, а іншыя робяць карысныя справы дзеля яе захавання. Пад апошнімі ён, відаць, меў на ўвазе самога сябе. Праўда, якія гэта справы, прафесар чамусьці не растлумачыў. Затое шчыра здзівіўся, калі пачуў, што Беларускае тэлебачанне ўжо некалькі месяцаў працуе амаль выключна на расейскай мове. Як быццам, у Менску праграмы БТ ужо не трансліруюцца. На пытанне, ці мае ён ідэі наконт нармалізацыі моўнай сітуацыі ў краіне і вяртання беларускай мове належнага ёй становішча, А.Лукашанец лаканічна адказаў: “Маю”. Слухачы, на жаль, так і не даведаліся, у чым сутнасць ягоных ідэяў.

Пазіцыя прафесара нагадвала не пазіцыю навукоўца і прадстаўніка нацыянальнай інтэлігенцыі, а пазіцыю дробнага дзяржаўнага служачага, якога хвалюе толькі стаўленне да яго вышэйшатаго начальства. Цікава, што ў адным з адказаў А.Лукашанец прызнаўся, што дзяржаўны служачы не з’яўляецца асобай. Ён функцыянер і павінен правільна выконваць загады кіраўніцтва. Вось такога прадстаўніка “беларускай” навукі мелі няшчасце ўбачыць маладыя навукоўцы краінаў-суседкаў Беларусі. Наўрадці пасля падобнага знаёмства ў іх з’явіцца жаданне прыходзіць на новыя сустрэчы з беларускімі навукоўцамі.

Алесь Смалянчук

* У 1989 г. толькі 80,2% беларусаў заявілі, што роднай мовай для іх з’яўляецца беларуская. Прыведзеныя статыстычныя дадзеныя можна ўбачыць у выданні *Численность и основные социально-демографические характеристики населения Республики Беларусь по данным переписи 1999 г. Минск, 1999.*